

بررسی زمینه‌های مشارکت دانش‌آموزان در فعالیتهای گروهی و اجتماعی (دانش‌آموزان متوسطه شهر ایلام)

سهیلا ناصری^۱
سپیده حضرتی^۲
آمنه میرزایی^۳

چکیده

مشارکت یکی از ارکان اساسی در توسعه، بخصوص توسعه پایدار محسوب می‌شود و کمتر برنامه‌ریزی محلی، ملی و بین‌المللی‌ای وجود دارد که یکی از بخش‌های مهم آن، مشارکت و انگیزش اجتماعی مردم نباشد. در این راستا در پژوهش حاضر به بررسی و مطالعه زمینه‌های مشارکت دانش‌آموزان در فعالیتهای گروهی و اجتماعی (دانش‌آموزان متوسطه شهر ایلام) پرداخته شد. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۵۲۴ نفر و نمونه آماری آن شامل ۲۵۶ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی شهر ایلام بود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزار spss استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای اعتماد اجتماعی، سن، انسجام اجتماعی، ساختار قدرت در خانواده (مشورت‌محور) و رضایتمندی به میزان ۲۳ درصد توانایی تبیین تغییرات متغیر وابسته مشارکت در فعالیتهای گروهی و اجتماعی را دارند.

واژگان کلیدی: مشارکت گروهی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، دانش‌آموزان، رضایتمندی.

مقدمه و بیان مسئله

یکی از مهمترین عواملی که به تداوم حیات بشر بر کره زمین یاری رسانده است همکاری و مشارکت میان انسان‌هاست. تاریخ جوامع انسانی نشان می‌دهد که افراد بشر به تدریج ارزش کار کردن و معنای مشارکت را آموخته و دریافته‌اند که اگر نیروهایشان را با هم در آمیزند می‌توانند بیشتر از آنچه به تنهایی قادرند، کارها را سامان دهند. مشارکت از حقوق اساسی بشر به شمار می‌آید. این حق در جوامع مختلف در طی تاریخ به شکل‌های گوناگونی ظهور یافته و در قرن گذشته با رشد جمعیت و توسعه شهرنشینی و پیچیدگی روابط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، ضرورت و اهمیت آن بیشتر نمایان شده است (بختیاری، ۱۳۸۸: ۱۲). مشارکت یکی از ارکان اساسی توسعه، بخصوص توسعه پایدار محسوب می‌شود و کمتر برنامه‌ریزی محلی، ملی و بین‌المللی‌ای وجود دارد که یکی از بخش‌های مهم آن، مشارکت و انگیزش اجتماعی مردم نباشد؛ با این حال در مکانیزم عملی و تئوریک متعارف توسعه، کمتر به مشارکت به عنوان راهکاری عملی و مؤثر پرداخته شده است؛ لذا توسعه پایدار بدون مشارکت محلی و مردمی امکان‌پذیر نیست (ازکیا، ۱۳۹۴: ۲۰۴).

مشارکت اجتماعی از ۲۰۰ سال پیش به نظام سیاسی و اجتماعی جوامع غرب راه یافت؛ لیکن توجه به این پدیده و تأکید بر نقش آن به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه در جوامع در حال گذار، تا حد بسیار زیادی پس از شکست راهکارها و برنامه‌های توسعه در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ که از غرب وارد این کشورها شده بود، متجلی گردید. در بررسی و ارزیابی این برنامه، عدم بهره‌گیری از مشارکت مردمی، عامل شکست برنامه‌های توسعه دانسته شد؛ لذا از آن پس، در استراتژی‌های توسعه بر رویکرد مشارکت مردمی به عنوان یکی از نیازهای اصلی بشر تأکید گردید (وحید و نیازی، ۱۳۸۳: ۱۱۹). مشارکت‌های غیررسمی با سابقه‌ای دیرینه و با وجود تحولات و دگرگونی‌ها در طی صد سال اخیر، هنوز هم در جامعه ایران دیده می‌شود؛ چنانکه در طول تاریخ نیز بر مشارکت‌های رسمی و نهادمند برتری داشته است. برگزاری مراسم مذهبی در ماه‌ها و ایام خاص، ساختن مساجد و حسینیه‌ها، کمک متقابل در عروسی‌ها، جشن‌ها و سوگ‌ها و مشارکت‌های مردمی در قالب بنه و واره را می‌توان به عنوان مصداق‌هایی از این نوع مشارکت برشمرد.

نگاهی به تجربه‌های مشارکتی در میان عشایر و روستاییان و حتی شهرنشینان در گذشته، نشان می‌دهد که مشارکت افراد در کشور ایران بیشتر در امور اقتصادی و به دلایلی چون جبر جغرافیایی و شرایط زندگی بوده است. در عصر جدید، نخستین الگوهای مشارکت با الهام از تحولات کشورهای اروپایی بخصوص فرانسه در ایران پیاده گردید. انقلاب مشروطیت و در ادامه، تأسیس مجلس شورای ملی، نهضت ملی شدن صنعت نفت، تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی، ایجاد انجمن‌های بلدیه، انقلاب اسلامی ۵۷ و برگزاری انتخابات، از مصادیق مشارکت‌های رسمی در جامعه ایران است (وثوقی، ۱۳۸۳: ۱۱۱).

فرد در فرایند اجتماعی شدن می‌آموزد که با دیگر اعضای جامعه همکاری کند و نقش‌های خود را با توجه به هنجارهای اجتماعی و قواعد و مقررات جامعه به درستی ایفا نماید. یکی از نهادهای اجتماعی‌ای که نقشی اساسی در جامعه‌پذیر کردن افراد دارد، آموزش و پرورش است و از آنجایی که دانش‌آموزان بخش قابل توجهی از اوقات عمر خویش را در مدارس می‌گذرانند، چگونگی فعالیت آنها، تعلیمات ارائه‌شده در مدارس و شیوه‌های تدریس، تأثیر عمیقی بر رشد شخصیت آنان می‌گذارد. از جمله نموده‌های رشد اجتماعی افراد، میزان مشارکت آنها در فعالیت‌های اجتماعی و میزان مسئولیت‌پذیری آنان برای ایفای نقش مثبت در جامعه است. از خلال مشارکت افراد در برنامه‌های مختلف است که می‌توان به قدرت برقراری ارتباطات اجتماعی و توان سازگاری آنها با دیگران پی برد. با عنایت به نقش مؤثر و کارساز افراد در بخش‌های مختلف جامعه، امروزه مقوله مشارکت سخت مورد توجه مسئولان و برنامه‌ریزان کشور قرار گرفته است و همانطور که ذکر شد بین این مقوله و رشد اجتماعی افراد، رابطه مستقیم برقرار است. مسئله مشارکت در مدارس نیز به صورت فعالیت‌های گروهی و کارگروهی در تشکل‌های دانش‌آموزی، در زمینه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، علمی، ورزشی و ... نمود می‌یابد. فعالیت‌های گروهی دانش‌آموزان در تشکل‌ها باعث تقویت روحیه مشارکت‌جویی آنان می‌شود، به رشد اجتماعی مطلوب آنان کمک مؤثر و شایانی می‌کند و دستیابی به اهداف و مقاصد را برای آنها تسهیل می‌نماید؛ در واقع دانش‌آموزان به اهمیت وحدت و همکاری با یکدیگر پی

می‌برند و انسجام و همدلی، رقابت مثبت و رفاقت در بین آنها شکل می‌گیرد؛ به این صورت برای آینده تجربه‌ای باارزش کسب می‌کنند؛ چراکه مشارکت به عنوان یک ارزش برای آنها درونی می‌شود و می‌توانند خارج از مدرسه و در فعالیت‌های آینده نیز از آن بهره‌گیرند. این مسئله جامعه را به سوی مدنی شدن سوق می‌دهد؛ جامعه‌ای که تلاش تمامی افرادش در جهت بهبود کیفیت زندگی است؛ به همین منظور در سال‌های اخیر به مسئله مشارکت دانش‌آموزان توجه مضاعفی شده است و تمامی انجمن‌ها و تشکل‌های دانش‌آموزی در قالب سازمان دانش‌آموزی جای گرفته‌اند تا از یک طرف مرکزیت لازم را به دست آورند و از طرف دیگر برنامه‌ریزی‌های اساسی و لازم برای آنها صورت گیرد؛ بنابراین بررسی مشارکت به عنوان رفتاری اجتماعی در انجمن‌ها و تشکل‌های دانش‌آموزی شهر ایلام به عنوان نهادی اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار است. با توجه به اینکه در زمان حاضر قسمت عمده‌ای از جمعیت شهر ایلام را نوجوانان و جوانان تشکیل می‌دهد و واقعیت این است که این نوجوانان و جوانان، مدیران، مسئولان، اداره‌کنندگان و تولیدکنندگان فردای جامعه هستند؛ همچنین با توجه به اینکه مشکلات ناشی از عدم مشارکت یا مشارکت محدود در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی به عنوان یک مسئله اساسی و مهم در زمینه‌های مختلف خودنمایی می‌کند، لازم است زمینه‌ها و تنگناهای این مسئله بسیار مهم اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد. از کانون‌های مهم شکل‌گیری فرهنگ مشارکت‌جویی و مسئولیت‌پذیری می‌توان به مدارس (ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان) اشاره کرد. نهادینه کردن این نوع فرهنگ در مدارس موجب اشاعه آن در سطح جامعه می‌شود و این مسئله‌ای است که هم برای محیط‌های دانش‌آموزی و هم جامعه ما در شرایط کنونی ضروری است. با عنایت به این امر، پژوهش حاضر به بررسی میزان مشارکت اجتماعی در میان دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه شهرستان ایلام و عوامل مؤثر بر آن می‌پردازد. دلیل انتخاب این پژوهش اهمیت این قشر از جمعیت (نوجوانان) به عنوان جمعیت فعال و آینده‌ساز مملکت است.

پیشینه تحقیق

تحقیقات مختلفی در زمینه مشارکت اجتماعی انجام شده است که می‌توان

آنها را به دو دسته تحقیقات داخلی و تحقیقات خارجی دسته‌بندی کرد. ازکیا و غفاری (۱۳۸۰) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در مناطق روستایی شهر کاشان» نشان دادند که بین اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد؛ به این صورت که با افزایش اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی روستاییان نیز افزایش می‌یابد. وحیدا و نیازی (۱۳۸۳) پژوهشی با عنوان «تأملی در مورد رابطه بین ساختار خانواده و مشارکت اجتماعی در شهر کاشان» انجام دادند که نتایج آن نشان داد بین متغیرهای اقناع‌گرایی، شیوه‌های تربیتی افراد و مناسبات اجتماعی به عنوان متغیرهای مستقل مشارکت اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد.

فیروزآبادی و ایمانی جاجرمی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی اجتماعی در کلانشهر تهران» نشان دادند که سرمایه اجتماعی مناطق، رابطه مثبتی با توسعه مناطق شهری در تهران دارد و مناطق توسعه‌یافته‌تر از میزان بیشتری از اعتماد عمومی، آگاهی، مشارکت رسمی و مشارکت‌های غیررسمی همیارانه برخوردارند؛ همچنین به گونه معناداری مشارکت غیررسمی مذهبی کمتری دارند. اعتماد نهادی و مشارکت‌های غیررسمی خیریه‌ای نیز در همه مناطق، یکسان بوده و تفاوت معناداری نداشته است.

شرفخانی (۱۳۸۵) در تحقیق خود با عنوان «بررسی میزان مشارکت اجتماعی جوانان شهر ایلام در فعالیت‌های اجتماعی-سیاسی و فرهنگی» نشان داد که همه متغیرهای تحقیق با میزان مشارکت اجتماعی، رابطه مثبت و معناداری دارند. متغیر احساس تعلق اجتماعی بیشترین تأثیر را بر مشارکت اجتماعی - سیاسی دارد و پس از آن، سنت‌گرایی، احساس مالکیت بر محیط شهری، سن و رضایت از خدمات شهری بر آن مؤثر هستند.

از نخستین اقدامات پژوهشی در حوزه مشارکت اجتماعی، شاخص‌سازی مشارکت اجتماعی است که در سال ۱۹۵۲ توسط استوارت چپین^۱ صورت گرفت. ضابطه کار او در سنجش مشارکت اجتماعی، توجه به تعداد اعضا و انواع حالات مشارکت (عضویت ساده، شرکت در جلسات، کمک مالی، عضویت در کمیته‌ها و مدیریت) بود که در طی سالیان بعد با اصلاحاتی

1. Stuart chapin

مورد استفاده گروه‌های مختلف قرار گرفت. ابعاد گوناگون مشارکت، به ویژه انواع سیاسی آن از طریق مؤسسات سنجش افکار نیز همواره مورد توجه بوده است. در ژاپن، مؤسسه «ریاضیات آماری» توکیو از سال ۱۹۶۱ به بعد، در فاصله‌های ۳ الی ۱۰ ساله، حوزه‌های مختلفی از رفتارهای اجتماعی را مورد بررسی میدانی قرار داده و هدف عمده آن همواره بررسی دگرگونی در رفتار و اندیشه ژاپنی‌ها بوده است. این مؤسسه، مطالعات خود را به شکل ملی عرضه می‌کند. در ژاپن حداقل پنج مؤسسه دیگر نیز عهده‌دار فعالیت‌های مشابه هستند (محسنی و جاراللهی، ۱۳۸۲: ۱۵).

- کوئینزلند^۱ در تحقیقی که با همکاری مؤسسه «GSS»^۲ در سال ۲۰۰۲ با عنوان «بررسی فعالیت‌های اجتماعی افراد» انجام داده، نشان داده است که ۸۹ درصد (بیشترین درصد) از جوانان ۱۸-۲۴ سال، رفتن به قهوه‌خانه‌ها و رستوران‌ها را ترجیح می‌دهند و ۱۵ درصد (کمترین درصد) از آنها به فعالیت‌های گروهی در جامعه می‌پردازند (همان).

- در تحقیق «ماهیت جنسی و ساختار خانواده و اثر آن بر نگرش‌های ضد برابرگرایی گروه‌محور» با استفاده از چهار نمونه از نوجوانان سه ملیت (استرالیا، سوئد و آمریکا) این مسئله مطالعه شده است که آیا ماهیت جنسیتی محیط و اجتماعی کردن در خانواده بر سطوح ضد مساوات‌طلبی اجتماعی افراد جوان مؤثر است یا خیر؟ نتایج این تحقیق نشان داد که بالاترین میزان ضد مساوات‌طلبی در بین کودکانی بوده که در خانواده‌های آنها پدر بیشترین قدرت تصمیم‌گیری را داشته است. در حالی که در خانواده‌های با قدرت مادرمحور، کودکان میزان کمتری از احساسات ضد مساوات‌طلبی اجتماعی را ابراز کرده بودند (سیدانوس و پنا، ۲۰۰۱، به نقل از موسوی، ۱۳۸۵: ۹۹).

- آلموند^۳ و پاول^۴ (۱۳۸۰: ۱۴۲) در تحقیقی ضمن تأکید بر تأثیر تحصیلات، درآمد و رتبه شغلی افراد در تعیین پایگاه اقتصادی و اجتماعی آنان، در خصوص اثرات پایگاه اقتصادی- اجتماعی بر مشارکت سیاسی و اجتماعی افراد نیز چنین

1. Queens Land
2. Group Support System
3. Almond
4. Powel

بیان داشته‌اند: «بیشتر پژوهش‌ها نشان می‌دهند که شهروندان تحصیل‌کرده، ثروتمند و بهره‌مند از مهارت‌های حرفه‌ای پیشرفته‌تر، بیشتر احتمال دارد که واجد ایستارهای مشارکت‌جویانه باشند. منابع و مهارت‌هایی که اینگونه افراد در زندگی خصوصی خود به دست می‌آورند در مواردی که وظیفه یا ضرورت حکم کند می‌تواند آنها را به سهولت به مشارکت سیاسی بکشاند. بنا بر نتایج این بررسی‌ها معمولاً شهروندان مرفه‌تر در جامعه در مقایسه با شهروندان کمتر مرفه، در سیاست فعال‌ترند».

تحقیق حاضر با عنوان «بررسی زمینه‌های مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی (دانش‌آموزان متوسطه شهر ایلام)» با تحقیقات مذکور، این تفاوت را دارد که جامعه آماری آن را دانش‌آموزان تشکیل می‌دهند؛ یعنی قشری که هنوز شخصیت اجتماعی آنها به طور کامل شکل نگرفته است. هدف از انجام این تحقیق نیز بررسی زمینه‌های مشارکت آنها در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی است. مطالعات مذکور بیشتر در بین افراد بزرگسال و در محیط‌ها و مناطق شهری و با هدف بررسی میزان مشارکت اجتماعی و نه زمینه‌های مشارکت انجام گرفته است. با توجه به تفاوت جامعه‌های آماری پژوهش‌های قبلی با جامعه آماری این تحقیق، متغیرهای مورد سنجش در پژوهش حاضر در شاخص‌هایی که تا حدودی متفاوت از تحقیقات مذکور است، عملیاتی شده و مورد سنجش قرار گرفته‌اند.

پاتنام

پاتنام (۱۹۹۵: ۶۵)، اعتماد را یکی از مؤلفه‌های حیاتی و اساسی سرمایه اجتماعی می‌داند. بر اساس نظریه او، سرمایه اجتماعی را می‌توان شبکه‌هایی از انجمن‌های ارادی و خودجوش معرفی کرد که به وسیله اعتماد، گسترش یافته‌اند. اعتماد و مشارکت به یکدیگر وابسته‌اند؛ اعتماد از زندگی گروهی پدید می‌آید و در همان زمان، امکانات خودجوش را برای شکل‌گیری و تشکیل انجمن‌ها فراهم می‌سازد. به نظر او، تئوری سرمایه اجتماعی فرض می‌کند که هرچه بیشتر با افراد دیگر ارتباط داشته باشیم، بیشتر به آنها اعتماد می‌کنیم و برعکس؛ همچنین معتقد است که «اعتماد، همکاری را تسهیل می‌بخشد و هر چه سطح آن در جامعه‌ای بالاتر باشد احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود.

همکاری نیز باعث ایجاد اعتماد می‌شود. اعتماد که یکی از عناصر ضروری تقویت همکاری است، عنصری غیراختیاری و ناآگاهانه نیست؛ بلکه مستلزم پیش‌بینی رفتار بازیگر مستقل است؛ چنانکه شما برای انجام کاری فقط به این دلیل که فردی (یا نهادی) می‌گوید آن را انجام خواهد داد به او اعتماد نمی‌کنید؛ بلکه تنها به این دلیل به او اعتماد می‌کنید که با توجه به شناخت خود از خلق و خوی او، انتخاب‌های ممکن او، تبعاتشان و توانایی او، حدس می‌زنید که از پس انجام کار بر خواهد آمد. در جوامع کوچک این پیش‌بینی بر اساس چیزی انجام می‌شود که برنارد ویلیامز آن را اعتماد صمیمانه می‌نامد؛ یعنی اعتمادی که به آشنایی نزدیک با فرد بستگی دارد؛ اما در جوامع بزرگتر و پیچیده‌تر، اعتمادی غیرشخصی‌تر یا شکل نامستقیمی از اعتماد ضرورت دارد» (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۲).

تالکوت پارسونز^۱

وی از متفکرین برجسته نظریه ساختی - کارکردی است که موضوع انسجام اجتماعی را در دو نظام شخصیت و نظام اجتماعی مورد بحث قرار داده و در بحث انسجام در نظام شخصیت به مراحل رشد شخصیت کودک و جامعه‌پذیری او اشاره کرده است. به نظر پارسونز در هر مرحله، پس از تفکیک و پیرایش تنش‌ها، سازگاری‌هایی از سوی اجزای نظام برای رسیدن به وضعیت تعادل جدید انجام می‌گیرد. به نظر وی، انسجام اجتماعی، مجموعه سازگاری‌هایی است که به منظور ایجاد شرایط لازم برای بقای وضع تفکیک‌یافته تازه توسط دیگر اجزای سیستم صورت می‌گیرد تا شرایط لازم برای بقای سیستم به عنوان یک کل پویا فراهم شود (روشه، ۱۳۹۴: ۲۸). پارسونز در تحلیل انسجام در سطح نظام اجتماعی به کنش‌های اظهاری (کنش‌هایی که معطوف به دستیابی به هدفی خارج از موقعیت واسطه کنش نیستند و غایت این کنش‌ها در خودشان قرار دارد) اشاره کرده است. وی معتقد است هرگاه در موقعیت‌های اجتماعی، کنش‌های اظهاری فرد، معطوف به دیگران باشد، به همکاری و انسجام با دیگران می‌انجامد. سطح بالای انسجام، زمانی است که کنش‌های

1. T. Parsons

افراد، اخلاقی و معطوف به یک جمع باشد. در این کنش‌ها مسئولیت و وفاداری در قبال دیگران و جامعه به حد‌اعلای خود می‌رسد (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶: ۴۶).

بروس کوئن^۱

وی در مورد تأثیر طبقه اجتماعی افراد بر مشارکت اجتماعی آنان معتقد است که هرچه طبقه اجتماعی افراد بالاتر باشد احتمال مشارکت و درگیری آنها در فعالیت‌های اجتماعی بیشتر است. به نظر وی سطح مشارکت فعال در باشگاه‌های اجتماعی، انجمن‌های شهری، انجمن‌های خانه و مدرسه و سازمان‌های سیاسی در میان اعضای طبقات پایین نازل است (کوئن، ۱۳۹۵: ۱۸۵).

وربا^۲ و نای^۳ با تحقیقی در آمریکا دریافتند که شهروندان مرفه‌تر، تحصیل‌کرده‌تر و برخوردار از پایگاه اجتماعی برتر، مشارکت بیشتری دارند؛ پس پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد با مشارکت رابطه دارد (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶: ۱۵۴).

نظریه ساخت قدرت در خانواده

نقش و تأثیر خانواده در پرورش افراد برای آینده، همواره مورد بحث اندیشمندان علوم اجتماعی و سیاسی بوده است. «خانواده، نمادی اجتماعی است و همانند آینه‌ای عناصر اصلی جامعه را در خود دارد و نابسامانی‌های اجتماعی را منعکس می‌کند. هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند به سلامت برسد، مگر آنکه از خانواده‌هایی سالم برخوردار باشد» (ساروخانی، ۱۳۹۳: ۱۳۶).

مشارکت اجتماعی

از دیدگاه گائوتری، مشارکت، مستلزم تغییر در حالات ذهنی و روانی در همه

1. Khon
2. Verba
3. Nie

سطوح است. برای این کار باید ارزش‌ها و ایده‌های مربوط به مشارکت را به طور عمیق، درونی و نهادی کرد (نیازی و غفاری، ۱۳۸۶: ۸۹). کلندرمن نیز در خصوص مشارکت، مدل ارزش انتظار را مطرح می‌کند که دربردارنده دو مؤلفه بسیج آگاهی و بسیج کنش است؛ بسیج آگاهی، جریانی است که به واسطه آن، یک گروه یا اتحادیه، اعضایش را نسبت به اهداف معطوف به کنش و کوشش‌های حمایتی‌ای که برای نیل به این اهداف صورت می‌گیرد، آگاه می‌سازد. به نظر او این جریان برای تحقق کنش کافی نیست؛ زیرا اعضا فقط به اهداف فکر نمی‌کنند؛ بلکه هزینه و فواید تحقق اهداف را نیز در نظر می‌گیرند؛ در نتیجه نیاز به بسیج برای کنش مطرح می‌شود و اتحادیه یا گروه تلاش می‌کند اعضایش را نسبت به فواید و هزینه‌های مشارکت متقاعد کند (ظهیری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۲).

چارچوب نظری پژوهش

پژوهش حاضر، چارچوبی ترکیبی دارد و بر نظریه‌های ساختاری- کارکردی، مشارکت اجتماعی و سیاسی، یادگیری اجتماعی و سرمایه اجتماعی بنا شده است؛ پاتنام در نظریه خود، سه ویژگی شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد را سه پایه اصلی سرمایه اجتماعی می‌داند. به اعتقاد وی اگر افراد به یکدیگر اعتماد داشته باشند وارد داد و ستد با همدیگر می‌شوند و این امر موجب بالا رفتن سرمایه اجتماعی می‌شود (کرافت و برزفورد، ۱۹۹۲: ۲۲). او معتقد است آنچه باعث افزایش میزان مشارکت می‌شود، اعتمادی است که در قالب همکاری‌های اجتماعی و تعاونی ایجاد می‌شود. هر چه سطح اعتماد در جامعه بالاتر باشد، احتمال همکاری‌های اجتماعی و تعاونی بیشتر می‌شود. خود همکاری نیز اعتماد ایجاد می‌کند؛ به عبارتی اعتماد از عناصر تقویت همکاری است (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۱) و شبکه‌های مشارکت مدنی، گسترش شبکه‌های اجتماعی را از ساز و کارهای تبدیل اعتماد شخصی به اعتماد اجتماعی یا تعمیم‌یافته معرفی می‌کند (همان: ۳۰۰). به عقیده پاتنام، روابطی که به طور مداوم بر اساس اعتماد باشد می‌تواند انگیزه‌هایی برای قابل اعتماد بودن ایجاد کند؛ بنابراین می‌توان ادعا کرد که مشارکت اجتماعی جریانی سازمان‌یافته است که در آن تبادلات بین افراد بر اساس میزان اعتمادی که به یکدیگر دارند و از روی

آگاهی شکل می‌گیرد.

دورکیم معتقد است هر جا همبستگی اجتماعی نیرومند باشد عامل نیرومندی در نزدیک کردن افراد به هم خواهد بود و باعث تشدید تماس‌های آنان و بیشتر کردن فرصت‌های ارتباطی بین آنها خواهد شد؛ به عبارتی اعضای یک جامعه هر قدر به هم همبسته‌تر باشند روابط گوناگون خود را با یکدیگر در حالت دسته‌جمعی بیشتر حفظ می‌کنند (کولین، ۱۹۸۶: ۲۰-۴۵). بر اساس نظریه موریس هالبواکس، اگر هنجارهای مرتبط با نقش و موقعیت اجتماعی در فرایند جامعه‌پذیری، توسط خانواده در افراد درونی شود، میزان پایبندی آنها به رعایت هنجارهای آن نقش تثبیت و تقویت می‌شود؛ در نتیجه میزان مشارکت افراد در جامعه افزایش می‌یابد. بنا بر عقیده صاحب‌نظرانی چون آدورنو و بومیرند، مشارکت فرد در جامعه از ویژگی‌های موجود در ساختار خانواده و شیوه‌های تربیتی‌ای ناشی می‌شود که توسط والدین مورد استفاده قرار می‌گیرد. این صاحب‌نظران همچنین معتقدند که میزان مشارکت اجتماعی فرزندان که با شیوه‌های تربیتی اقناع‌گرا در خانواده پرورش یافته‌اند از فرزندان که تحت تأثیر شیوه‌های مستبدانه بوده‌اند، بیشتر و کارآمدتر است. بر اساس نظریه هومنز در قضیه موفقیت، هر عملی از یک شخص اگر مورد پاداش قرار گیرد احتمال تکرار آن عمل به وسیله همان شخص افزایش می‌یابد. در تئوری انطباق فرد و محیط، تأثیر متغیرهای مختلف زندگی سازمانی، رضایت تحصیلی، رضایت از روابط انسانی، رضایت از امکانات موجود و ... بر مشارکت‌جویی، مسئولیت‌پذیری، بی‌تفاوتی و افسردگی بررسی شده است.

فرضیه‌های تحقیق

- اعتماد دانش‌آموزان بر مشارکت آنها در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است.
- انسجام اجتماعی دانش‌آموزان بر میزان مشارکت آنان در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است.
- ساختار قدرت در خانواده (مشورت‌محور) بر مشارکت در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است.
- میزان رضایتمندی از امکانات موجود در مدرسه بر مشارکت دانش‌آموزان در

فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است. - متغیرهای زمینه‌ای (سن و پایگاه اجتماعی - اقتصادی) و مشارکت دانش‌آموزان بر فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است.

روش تحقیق

این تحقیق با روش پیمایش انجام گرفته است. در این روش معمولاً جمعیت‌های بزرگ با استعانت از ابزار پرسشنامه بررسی می‌شوند و محقق به تحدید جامعه نمونه و تعمیم نتایج حاصل به جامعه آماری می‌پردازد. جامعه آماری این تحقیق شامل دانش‌آموزان مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی شهر ایلام به تعداد ۱۵۲۴ نفر است. حجم نمونه نیز ۲۵۶ نفر می‌باشد که برای تعیین آن از فرمول کوکران بهره‌گیری شده است. برای انجام نمونه‌گیری ابتدا از بین مقاطع ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و پیش‌دانشگاهی، دو مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی، به روش تصادفی انتخاب گردید؛ سپس به آموزش و پرورش مراجعه شد. این اداره تعداد کل دانش‌آموزان مقطع متوسطه و پیش‌دانشگاهی در سال ۱۳۹۰ را برابر با ۱۵۲۴ نفر اعلام کرد. با توجه به اینکه در این پژوهش جنس و پایه تحصیلی ملاک طبقه‌بندی دانش‌آموزان بود، به دو دسته زن (پایه اول دبیرستان برابر با ۱۸۱ نفر، پایه دوم دبیرستان برابر با ۱۷۵ نفر، پایه سوم دبیرستان برابر با ۲۰۰ نفر و پیش‌دانشگاهی برابر با ۹۹ نفر) و مرد (پایه اول دبیرستان برابر با ۲۷۵ نفر، پایه دوم دبیرستان برابر با ۲۲۷ نفر، پایه سوم دبیرستان برابر با ۲۱۹ نفر و پیش‌دانشگاهی برابر با ۱۴۸ نفر) طبقه‌بندی شدند؛ سپس با روش نمونه‌گیری متناسب با حجم نمونه، تعداد جمعیت هر کدام از طبقات به دست آمد.

تعاریف مفهومی و عملیاتی تحقیق

مشارکت گروهی و اجتماعی (متغیر وابسته)

مشارکت گروهی و اجتماعی عبارت از آن دسته از فعالیت‌های ارادی است که از طریق آن اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا شرکت می‌کنند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم در شکل دادن به حیات اجتماعی مشارکت دارند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۱: ۱۰۸). در این پژوهش مشارکت گروهی و اجتماعی

در قالب مشارکت‌های مدنی، مشارکت‌های فرهنگی و هنری و مشارکت‌های مذهبی بررسی شده است که با گویه‌هایی سنجیده شده‌اند؛ این گویه‌ها عبارتند از: در جشن عاطفه‌ها و نیکوکاری که به منظور کمک به نیازمندان در طول سال برگزار می‌شود شرکت می‌کنم، در کمک به دوستان و افرادی که دارای نقص عضو هستند شرکت می‌کنم، در خرید کتاب برای کتابخانه مدرسه شرکت می‌کنم، در برپایی و اجرای مسابقات تئاتر دانش‌آموزی، گروه سرود، انجمن قصه و غیره شرکت می‌کنم، در ورزش‌های گروهی فوتبال، والیبال، کوهنوردی و ... شرکت می‌کنم، در اردوهای سیاحتی و زیارتی که از طرف مدرسه برگزار می‌شود شرکت می‌کنم، در جشن‌ها و عزاداری‌هایی که به مناسبت اعیاد و ایام شهادت در مدرسه برگزار می‌شود شرکت می‌کنم، در راه‌اندازی نشریات دیواری مدرسه شرکت می‌کنم، شرکت در فعالیت‌های گروهی و دسته‌جمعی مانند رفتن به انجمن شعر، تئاتر و نمایشگاه کتاب، باعث خوشحالی می‌شود و در ماه محرم در هیئت‌های عزاداری محله و مسجد شرکت می‌کنم.

اعتماد اجتماعی (متغیر مستقل)

اعتماد اجتماعی از مهمترین شاخص‌های ارتباط و تعامل گروهی به شمار می‌آید و مبین آمادگی افراد و گروه‌ها جهت ایجاد رابطه اجتماعی و پذیرش متقابل است. اعتماد در ابتدا یک مفهوم روانشناختی است که دلالت بر تأیید، پذیرش و همکاری فرد و پیرامون، به شکل متقابل دارد و در مقابل، بی‌اعتمادی به مفهوم داشتن نوعی روحیه سوء ظن و بدبینی توأم با عدم اطمینان و شک و تردید نسبت به افراد و اشخاصی است که فرد با آنان در ارتباط متقابل، مستمر و روزمره است (همو، ۱۳۷۵: ۲۳). اعتماد اجتماعی با گویه‌های اعتماد به افراد خانواده، اعتماد به دوستان و آشنایان، اعتماد به همکلاسی‌ها و اعتماد به کارکنان مدرسه سنجیده شده است.

انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد و «انسجام در کل ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه‌ها و خرده‌فرهنگ‌های تمایز یافته است» (افروغ، ۱۳۷۸: ۱۴۰). در این پژوهش، انسجام اجتماعی با گویه‌های

شرکت در راهپیمایی‌ها و انتخابات شورای دانش‌آموزی، ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی و غم و شادی دیگران را غم و شادی خود پنداشتن سنجیده شده است.

رضایتمندی

رضایتمندی، حالتی روانی همراه با خشنودی است که هنگام قرار گرفتن در موقعیت‌های مختلف در فرد ایجاد می‌شود و نقطهٔ مقابل آن، احساس نارضایتی است (فقیرپور، ۱۳۸۱: ۱۳). این متغیر در پژوهش حاضر در قالب رضایت دانش‌آموزان از امکانات موجود در مدرسه و جامعه سنجش شده است.

پایگاه اجتماعی - اقتصادی

منظور از پایگاه اجتماعی - اقتصادی، موقعیتی است که فرد نسبت به دیگران در سلسله مراتب اجتماعی کسب می‌کند؛ به عبارت دیگر، پایگاه اجتماعی، ارزشی است که جامعه برای نقش خاصی قائل می‌شود. متغیر پیچیدهٔ پایگاه اجتماعی - اقتصادی با توجه به معرف‌هایی چون: میزان درآمد، شغل، سطح تحصیلات و موقعیت خانوادگی (اصل و نسب) سنجیده می‌شود (محسنی تبریزی، ۱۳۸۱: ۴۸) که این معرف‌ها در تحقیق حاضر برای سنجش متغیر مذکور، عبارتند از: میزان تحصیلات پدر، میزان تحصیلات مادر، شغل پدر، شغل مادر، میزان درآمد پدر و میزان درآمد مادر.

ساختار قدرت در خانواده

خانواده را می‌توان به عنوان نظامی از روابط در نظر گرفت که جامعه‌پذیری و تکوین شخصیت افراد از کارکردهای مهم آن است؛ بر همین اساس، ساختار قدرت در خانواده عبارت است از الگوهای نظام‌یافتهٔ تصمیم‌گیری در خانواده برای تعیین میزان قدرت. گونه‌های ساختار قدرت در خانواده که مؤید نوع شیوه‌های تربیتی والدین است در بروز رفتارهای متفاوت فرزندان در زندگی اجتماعی مؤثر است (ساروخانی، ۱۳۹۳: ۱۳۴-۱۳۵). در این تحقیق، مفهوم ساختار خانواده در قالب حوزه‌های تصمیم‌گیری در زندگی خانوادگی مشخص شده است.

آزمون پایایی هر طیف

در تحقیق حاضر برای محاسبه اعتبار از روش اعتبار صوری استفاده شد؛ به این ترتیب که به وسیله پیش‌آزمون^۱، نظر کارشناسان و صاحب‌نظران (اساتید راهنما و مشاور) در این حوزه پرسیده شد تا به اصلاح محتوا و تناسب متغیرها با سؤالات پردازند. در مرحله بعد، پس از تعیین صحت و سقم عبارات مقیاس‌ها و پرسش‌ها پرسشنامه‌ای تنظیم و پیش‌آزمون شد.

سنجش پایایی طیف لیکرت نیز بر اساس ضوابط درونی است؛ یعنی برای حذف، گویه‌ها در ارتباط گذاشته می‌شوند و از روی میزان همبستگی با سایر گویه‌ها، پایایی آنها تشخیص داده می‌شود.

مهمترین شاخص سازگاری درونی «آزمون ضریب آلفای کرونباخ» است. مقدار آلفای کرونباخ بین صفر و یک (۰ < α < ۱) نوسان دارد (از کیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲: ۵۲۴)؛ بنابراین پس از تهیه پرسشنامه، یک مرحله پیش‌آزمون مقدماتی با نمونه‌ای ۳۰ نفری انجام شد. پیش‌آزمون، نقش مهمی در تحقیقات اجتماعی دارد و به وسیله آن، نواقص و ابهامات موجود در وسیله اندازه‌گیری داده‌ها رفع می‌شود؛ بدین منظور در پژوهش حاضر نیز قبل از تنظیم، آماده‌سازی و تکثیر نهایی، وسیله اندازه‌گیری به وسیله اساتید راهنما و مشاوره بازبینی شد، تعداد ۳۰ مورد از پرسشنامه‌ها توسط ۳۰ نفر از دانشجویان، تکمیل گردید و پایایی پرسشنامه از طریق سازگاری درونی با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ به دست آمد. از آنجا که $\alpha \geq 0.7$ می‌باشد، پایایی مناسب وسیله اندازه‌گیری است. به نسبت ضرایب همبستگی هر گویه به کل در هر مقیاس، تعدادی از گویه‌ها به دلیل ناسازگاری حذف شدند. تحلیل روایی مقیاس‌های اصلی نشان داد که ضریب آلفا بالاتر از ۷۰ درصد است. با توجه به این امر، پرسشنامه نهایی تکمیل و در بین جامعه آماری توزیع شد.

1. Pretest

جدول شماره (۱). میزان آلفای به دست آمده برای هر یک از شاخص های تحقیق

شاخص	ضریب آلفای کرونباخ	تعداد گویه
مشارکت گروهی و اجتماعی	/۸۷۵	۱۰
اعتماد اجتماعی	/۷۲۰	۱۴
رضایتمندی	/۸۹۰	۹
انسجام اجتماعی	/۷۱۰	۱۱
ساختار قدرت خانواده (مشورتمحور)	/۷۷۰	۷

یافته های توصیفی

متغیر وابسته مشارکت گروهی و اجتماعی

جدول شماره (۲). توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب مشارکت گروهی و اجتماعی

مشارکت در فعالیتهای گروهی و اجتماعی	فراوانی	درصد
کم	۲۱	۸/۲
متوسط	۱۳۷	۵۳/۵
زیاد	۹۸	۳۸/۳
جمع	۲۵۶	۱۰۰

جدول بالا نشان می دهد که مشارکت گروهی و اجتماعی ۵/۹ درصد از پاسخگویان مورد مطالعه، کم، مشارکت گروهی و اجتماعی ۴۹/۶ درصد از آنها متوسط و میزان مشارکت گروهی و اجتماعی ۴۴/۵ درصد از آنها زیاد است. همانطور که مشخص است، میزان مشارکت گروهی و اجتماعی اکثریت پاسخگویان در حد متوسط قرار دارد.

متغیر مستقل اعتماد اجتماعی

جدول شماره (۳). توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب اعتماد اجتماعی

درصد	فراوانی	اعتماد اجتماعی
۱۶/۸	۴۳	پایین
۶۰/۲	۱۵۴	متوسط
۲۳	۵۹	بالا
۱۰۰	۲۵۶	جمع

بر اساس یافته‌های جدول بالا بیشتر دانش‌آموزان (۶۰/۲ درصد) از نظر اعتماد اجتماعی در سطح متوسط، ۱۶/۸ درصد از آنها در سطح پایین و ۲۳ درصد از آنها در سطح بالا هستند.

متغیر مستقل انسجام اجتماعی

جدول شماره (۴). توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب انسجام اجتماعی

درصد	فراوانی	اعتماد اجتماعی
۵/۹	۱۵	پایین
۴۹/۶	۱۲۷	متوسط
۴۴/۵	۱۱۴	بالا
۱۰۰	۲۵۶	جمع

بر اساس یافته‌های جدول بالا بیشتر افراد (۴۹/۶ درصد) از نظر انسجام اجتماعی در سطح متوسط، ۴۴/۵ درصد از آنها در سطح بالا و ۵/۹ درصد از آنها در سطح پایین قرار دارند.

آزمون فرضیه‌ها

جدول شماره (۵). آزمون همبستگی بین متغیرهای مستقل (اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی (SES)، سن) با متغیر وابسته (مشارکت اجتماعی)

متغیر وابسته (مشارکت گروهی و اجتماعی)		متغیرهای مستقل
سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	
/۰۰۰	/۴۲۱**	اعتماد اجتماعی
/۰۰۰	/۳۷۹**	انسجام اجتماعی
/۰۰۰	/۲۳۲**	رضایتمندی از امکانات مدرسه
/۰۳	/۱۳۱*	پایگاه اجتماعی - اقتصادی (SES)
/۶۵۹	/۰۲۸	سن
/۰۰۰	/۲۸۲**	ساختار قدرت در خانواده

** معنادار در سطح ۰/۰۱

* معنادار در سطح ۰/۰۵

جدول شماره (۶). مشخص‌کننده‌های کلی تحلیل رگرسیونی تأثیر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، ساختار قدرت در خانواده (مشورت‌محور)، سن، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، رضایتمندی

شاخص آماری مدل	ضریب همبستگی R	ضریب تعیین R ²	مقدار F	درجه آزادی	سطح معناداری
اعتماد، سن، SES، انسجام، ساختار قدرت در خانواده (مشورت‌محور)، رضایتمندی	/۴۸۹	/۲۳۹	/۲۱۱	۸/۵۷۶	/۰۰۰

تفسیر: متغیرهای مستقل اعتماد، انسجام و توانایی پیش‌بینی یا تبیین، ۲۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته مشارکت گروهی و اجتماعی را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره (۷). مشخص‌کننده‌های کلی تحلیل رگرسیونی متغیرهای
مستقل بر متغیر وابسته

شاخص آماری مدل	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	بنای استاندارد	T	سطح معناداری
ضریب ثابت	-۸/۴۲۰	۸/۱۶۵	-	-۱/۰۳۱	۳۰۳
SES	۴۴۰/	۳۰۶/	۰۸۲/	۱/۴۴۰	۱۵۱/
ساختار قدرت در خانواده	۰۹۳/	۰۸۷/	۰۷۱/	۱/۰۷۳	۲۸۴/
رضایتمندی	-۰۷۱/	۰۶۹/	-۰۷۵/	-۱/۰۲۲	۳۰۸/
انسجام	۱۷۱/	۰۸۲/	۱۵۶/	۲/۰۷۸	۰۳۹/
اعتماد	۲۵۱/	۰۶۹/	۲۸۴/	۳/۶۶۱	۱۰۰۰/
سن	۳۸۱/	۳۹۶/	۰۵۵/	۱/۶۱	۳۳۷/

میزان بتای متغیرهای مستقل نشان می‌دهد که متغیر اعتماد اجتماعی در مقایسه با سایر متغیرها به مراتب سهم بیشتری در پیش‌بینی متغیر وابسته دارد؛ زیرا یک واحد متغیر در انحراف معیار آن باعث می‌شود تا انحراف معیار متغیر وابسته (نمره) به اندازه ۲۴۸/ تغییر کند.

بحث و نتیجه‌گیری

به طور کلی عوامل بی‌شماری زمینه‌ساز مشارکت اجتماعی و گروهی هستند که یکی از آنها اعتماد اجتماعی مورد نظر پاتنام است؛ از دیدگاه او سرمایه اجتماعی، کانون تحلیل خود را بر فرهنگ و عناصری چون: اعتماد، مشارکت و همیاری قرار داده است. او بر این باور است که میان سطح اعتماد اجتماعی و میزان مشارکت مردم در امور اجتماعی و وجود ثبات و نرخ بالای رشد اقتصادی، همبستگی مثبتی وجود دارد.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اعتماد اجتماعی بر مشارکت

گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش مصطفی ازکیا و غلامرضا غفاری در مقاله «بررسی رابطه اعتماد و مشارکت اجتماعی در مناطق روستایی شهر کاشان» و پژوهش سیداحمد فیروزآبادی و حسین ایمانی جاجرمی با عنوان «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در کلانشهر تهران» همسو است.

انسجام اجتماعی در پژوهش حاضر، عامل مؤثر دیگر بر مشارکت اجتماعی است که برگرفته از نظریات دورکیم و پارسونز است. به نظر پارسونز، انسجام اجتماعی، مجموعه سازگاری‌هایی است که به منظور ایجاد شرایط لازم برای بقای وضع تفکیک یافته تازه توسط دیگر اجزای سیستم صورت می‌گیرد تا شرایط لازم برای بقای سیستم به عنوان یک کل پویا فراهم شود. وی معتقد است هرگاه در موقعیت‌های اجتماعی، کنش‌های اظهاری فرد، معطوف به دیگران باشد، به همکاری و انسجام با دیگران می‌انجامد. سطح بالای انسجام، زمانی است که کنش‌های افراد، اخلاقی و معطوف به یک جمع باشد. در این کنش‌ها مسئولیت و وفاداری در قبال دیگران و جامعه به حد اعلا می‌رسد.

در پژوهش حاضر نشان داده شد که انسجام اجتماعی بر مشارکت تأثیرگذار است. این نتیجه، یافته‌های پژوهش جعفر شرفخانی با عنوان «بررسی میزان مشارکت جوانان شهر ایلام در فعالیت‌های اجتماعی - سیاسی و فرهنگی» و پژوهش میرطاهر موسوی با عنوان «مشارکت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در شهر تهران» را تأیید می‌کند.

فرضیه ساختار قدرت در خانواده بر مشارکت آنان در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است، بر اساس نظریه‌های هالبواکس، آدورنو، بومیرند و هیگن بوده است. بر اساس نظریه موریس هالبواکس، اگر هنجارهای مرتبط با نقش و موقعیت اجتماعی در فرایند جامعه‌پذیری، توسط خانواده در افراد درونی شود، میزان پابندی آنها به رعایت هنجارهای آن نقش تثبیت و تقویت می‌شود؛ در نتیجه میزان مشارکت افراد در جامعه افزایش می‌یابد. بنا بر عقیده صاحب‌نظرانی چون آدورنو و بومیرند، مشارکت فرد در جامعه از ویژگی‌های

موجود در ساختار خانواده و شیوه‌های تربیتی‌ای ناشی می‌شود که توسط والدین مورد استفاده قرار می‌گیرد. این صاحب‌نظران همچنین معتقدند که میزان مشارکت اجتماعی فرزندان که با شیوه‌های تربیتی اقناع‌گرا در خانواده پرورش یافته‌اند از فرزندان که تحت تأثیر شیوه‌های مستبدانه بوده‌اند، بیشتر و کارآمدتر است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش فریدون وحیدا و محسن نیازی با عنوان «ساختار قدرت در خانواده و مشارکت اجتماعی در بین شهروندان شهر کاشان» همسو می‌باشد.

فرضیه رضایتمندی از امکانات مدرسه بر مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی تأثیرگذار است، تأیید شد. این فرضیه بر اساس تئوری انطباق فرد و محیط موری شکل گرفته است. در این تئوری، تأثیر متغیرهای مختلف زندگی سازمانی، رضایت تحصیلی، رضایت از روابط انسانی، رضایت از امکانات موجود و ... بر مشارکت جویی، مسئولیت‌پذیری، بی‌تفاوتی و افسردگی نشان داده شده است. این نتیجه با یافته‌های پژوهش جعفر شرفخانی (۱۳۸۵) همسوست.

رابطه بین سن و مشارکت گروهی و اجتماعی (برگرفته از نظریات هانتینگتون) معنادار نیست ($F=2/028$) و این به این معناست که با افزایش سن افراد در مشارکت گروهی و اجتماعی آنان افزایشی دیده نمی‌شود؛ در حالی که در پژوهش علیرضا محسنی تبریزی با عنوان «آسیب‌شناسی اجتماعی جوانان»، منوچهر محسنی و عذرا جاراللهی با عنوان «مشارکت اجتماعی در ایران» و جعفر شرفخانی با عنوان «بررسی میزان مشارکت جوانان شهر ایلام در فعالیت‌های اجتماعی - سیاسی و فرهنگی» این رابطه، تأثیر مثبت و مستقیم افزایش سن بر مشارکت اجتماعی را نشان می‌دهد.

رابطه بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی (SES) و مشارکت گروهی و اجتماعی ($F=130$) نیز مثبت و معنادار به دست آمد (تأیید نظریه آلموند و پاول)؛ یعنی افرادی که پایگاه اقتصادی - اجتماعی (SES) بالاتری دارند، مشارکت گروهی و اجتماعی آنها بیشتر است.

پژوهش حاضر، بالا بودن میزان مشورت در خانواده را بر اساس ساختار

قدرت متقارن در خانواده به عنوان متغیری که بیشترین تأثیر را بر انسجام اجتماعی دارد، نشان می‌دهد؛ به عبارت دیگر، هرچه ساختار قدرت در خانواده، مشورت‌محور باشد، انسجام اجتماعی در میان دانش‌آموزان بیشتر خواهد بود و هرچه میزان انسجام اجتماعی، یعنی همبستگی دانش‌آموز با محیط اطراف و جامعه بیشتر باشد، بازخورد این انسجام به صورت تشویق او در عرصه اجتماع نمود پیدا می‌کند. لازم به ذکر است که ساختار قدرت مشورت‌محور در خانواده بر برخورداری دانش‌آموز از تشویق در عرصه‌های مختلف اجتماعی اثری غیرمستقیم دارد. هرچه میزان برخورداری دانش‌آموز از تشویق در عرصه‌های مختلف افزایش پیدا می‌کند و هرچه میزان رضایتمندی او بیشتر باشد، اعتماد اجتماعی او نیز بالاتر می‌رود؛ به عبارتی هرچه در محیط‌های اجتماعی، شرایط لازم برای میزان رضایتمندی دانش‌آموز فراهم شود، وی بیشتر در جو و فضای اعتماد اجتماعی قرار خواهد گرفت و با فراهم آمدن عرصه برای به وجود آمدن و بالارفتن اعتماد اجتماعی، مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی بیشتر خواهد شد.

پیشنهادات

- ایجاد بسترهای فرهنگی و علمی مناسب جهت افزایش مشارکت دانش‌آموزان در محیط مدرسه و جامعه نظیر انجمن‌های شعر و قصه و انجمن‌های علمی؛ همچنین برخوردار کردن آنان از حمایت‌های مالی و کاری بخصوص در ثبت اختراعات.

- افزایش زمینه‌های ایجاد اعتماد متقابل بین دانش‌آموزان و دولت از طریق سرمایه‌گذاری‌های مثبت در جامعه جهت ارتقا و بهبود مشارکت اجتماعی.

- برنامه‌ریزان باید در تلاش باشند تا بین نیازها و فرصت‌های موجود، تعادل برقرار شود تا افراد دغدغه خاطر کمتری برای تأمین نیازهای خود داشته باشند. زمانی که فرصت‌های موجود، جوابگوی نیازهای جامعه نباشد، افراد برای دستیابی به فرصت‌های محدود به انواع و اقسام رفتارهای غیراخلاقی از

قبیل پارتی‌بازی، حيله، زور و ... روی می‌آورند که این بی‌هنجاری‌ها کاهش اعتماد و انسجام اجتماعی و در مرتب‌های بالاتر کاهش سرمایه اجتماعی را به دنبال خواهد داشت.

- با توجه به اینکه در این پژوهش برای سنجش پایگاه اجتماعی - اقتصادی از شاخص‌های میزان درآمد، منزلت شغلی و تحصیلات پدر و مادر پاسخگویان بهره گرفته شد و این نتیجه به دست آمد که در اکثر موارد دانش‌آموزان این شهر از نظر شغل و میزان درآمد والدین در سطح بسیار پایینی قرار گرفته‌اند و در فقر به سر می‌برند، بهتر است دولت با برنامه‌ریزی عملی در زمینه افزایش سطح درآمد و کیفیت زندگی مطلوب و افزایش امید به آینده، زمینه‌های شکل‌گیری مشارکت این قشر حساس را در فعالیت‌های اجتماعی و گروهی فراهم آورد.

- در محیط مدرسه، تشکله‌ها و انجمن‌های متنوعی ایجاد شود تا دانش‌آموزان با توجه به علاقمندی‌ها و توانایی‌های خود به عضویت در آنها ترغیب شوند و فعالیت داشته باشند؛ به این ترتیب، زمینه‌های مشارکت آنها در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی فراهم شود؛ به بیانی دیگر، بهتر است در محیط مدرسه زمینه‌های تشکیل انجمن‌ها و گروه‌هایی فراهم شود که دانش‌آموز محور و بی‌طرف باشند؛ به عنوان مثال عضویت در تیم‌های ورزشی، شکل‌گیری مشارکت اجتماعی و گروهی سالم را تحقق می‌بخشد. محیط کتابخانه نیز به صورتی مدیریت و طراحی شود که امکان برخورداری از فضای مطلوب و آرام جهت مطالعه دانش‌آموزان فراهم گردد، تنوع موضوع و محتوای کتاب‌ها نیز لحاظ شود تا با توجه به علاقمندی و استعداد خود ترغیب به مشارکت شوند.

- افزایش مشورت و اهمیت دادن به نظر همه اعضا در خانواده‌ها فرهنگ‌سازی شود؛ طوری که خانواده‌ها برای فرزندان خود به عنوان یک انسان و عضوی از خانه و جامعه، اهمیت قائل شوند و به علاقمندی‌ها، ایده‌ها و استعداد‌های آنها در زمینه‌های گوناگون توجه کنند تا در آنها انگیزه و اعتماد ایجاد شود و زمینه‌های همبستگی و انسجام و در نهایت مشارکت در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی فراهم گردد.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- آلموند، جی و آ. بی. پاول؛ (۱۳۸۰)، «مشارکت و حضور سیاسی شهروندان»، ترجمه علیرضا طیب، اطلاعات سیاسی اقتصادی، سال ۱۱، شماره ۱۶۳ و ۱۶۴.
- ازکیا، مصطفی و علیرضا دربان آستانه؛ (۱۳۸۲)، روش‌های کاربردی تحقیق، تهران: کیهان.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری؛ (۱۳۸۰)، «رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷، صص ۳-۲۱.
- ازکیا، مصطفی؛ (۱۳۹۴)، توسعه پایدار روستایی، تهران: اطلاعات.
- افروغ، عماد؛ (۱۳۷۸)، «خرده‌فرهنگ و وفاق اجتماعی»، مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عمومی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بختیاری، مهناز؛ (۱۳۸۸)، مشارکت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران-شمال، دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی.
- پاتنام، روبرت؛ (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت مدنی (تجربه ایتالیا و درس‌هایی برای کشورهای در حال گذار)، محمدتقی دلفروز، تهران: روزنامه سلام.
- روشه، گی؛ (۱۳۹۴)، جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نی.
- ساروخانی، باقر؛ (۱۳۹۳)، مقدم‌های بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران: سروش.
- شرفخانی، جعفر؛ (۱۳۸۵)، بررسی میزان مشارکت جوانان شهر ایلام در فعالیت‌های اجتماعی-سیاسی و فرهنگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران-شمال.
- ظهیری‌نیا، مصطفی، هدایت‌الله نیکخواه، احمد فلاحی شاه‌آبادی، سهیل صادقی و امید عزیززاده؛ (۱۳۹۵)، «اعتماد اجتماعی و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه هرمزگان»، پژوهش‌نامه فرهنگی هرمزگان، دوره

- ۶، شماره ۱۱.
- غفاری، غلامرضا و محسن نیازی؛ (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی مشارکت، تهران: نزدیک.
- فقیرپور، مقصود؛ (۱۳۸۱)، نقش مهارت‌های اجتماعی در سازگاری زناشویی و طراحی یک مدل آموزشی و ارزشیابی آن، پایان‌نامه دکترای رشته روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- فیروز آبادی، سیداحمد و حسین ایمانی جاجرمی؛ (۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در کلانشهر تهران»، رفاه اجتماعی، دوره ۶، شماره ۲۳، صص ۱۹۷-۲۲۴.
- کوئن، بروس؛ (۱۳۹۵)، جامعه‌شناسی عمومی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: فرهنگی معاصر.
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ (۱۳۷۵)، «بیگانگی، مانعی برای مشارکت مردمی و توسعه ملی»، نامه پژوهش، سال اول، پیش شماره ۱.
- محسنی تبریزی، علیرضا؛ (۱۳۸۱)، «آسیب‌شناسی بیگانگی اجتماعی - فرهنگی، بررسی انزوای ارزشی در دانشگاه‌های دولتی تهران»، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال ۸، شماره ۴، ۱۱۹-۱۸۲.
- محسنی، منوچهر و عذرا جاراللهی؛ (۱۳۸۲)، مشارکت اجتماعی در ایران، تهران: آرون.
- موسوی، میرطاهر؛ (۱۳۸۵)، مشارکت اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- وثوقی، منصور؛ (۱۳۸۳)، «روستاییان و مشارکت سیاسی در ایران»، علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
- وحید، فریدون و محسن نیازی (۱۳۸۳)، «تأملی در مورد رابطه بین ساختار خانواده و مشارکت اجتماعی در شهر کاشان»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۳.

ب) انگلیسی

- Colin, Ronald (1986) "The institutionalization of participation in development" in: participation and development. Paris: UNESCO.

- Croft, Suzy and Peter Beresford (1992) The politics of participation Journal C.

Putnam, D. Robert (1995), Bowling Alone: American's Declining Social Capital, in Journal of Democracy, pp. 65-78, Vol. No6.